

#Moja
NIEPODLEGŁA.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

1920 1940 1980

First to Fight

Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945

INSTRUKCJA

Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu
Oddział w Łodzi

First to Fight

Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945

Gra edukacyjna

Łódź 2020

Autorzy gry:

dr Bartłomiej Kluska, Paweł Kowalski, Grzegorz Nawrot, Artur Ossowski

Projekt graficzny:

Sebastian Kokoszewski

Fotografie ze zbiorów:

Australian War Memorial (AWM)

Imperial War Museums (IWM)

Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni (MMW)

Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie (MWP)

Narodowego Archiwum Cyfrowego (NAC)

Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie (PINwK)

Wikimedia Commons (WC)

Druk:

Trefl S.A.

„First to Fight”

Polska była pierwszym państwem, które stawilo zbrojny opór zaborczej polityce przywódcy Rzeszy Niemieckiej Adolfa Hitlera. W kampanii polskiej 1939 r. żołnierze Wojska Polskiego przez ponad miesiąc walczyli z przeważającymi siłami dwóch najeźdźców: niemieckim Wehrmachtem i sowiecką Armią Czerwoną – wówczas najsilniejszymi armiami na świecie. Władze Rzeczypospolitej Polskiej nie podpisały aktu kapitulacji z żadnym z tych agresorów. Ponadto już jesienią 1939 r. rząd Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie przystąpił do budowy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Gotowość do służby w Wojsku Polskim, odtwarzanym początkowo na terytorium Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii, zgłosiły dziesiątki tysięcy ochotników. Wśród nich byli żołnierze z września 1939 r., którzy zbiegli z obozów internowania w Rumunii i na Węgrzech oraz emigranci m.in. z Francji, Belgii, Argentyny, Brazylii i Kanady.

Ostatecznie w WP we Francji znalazło się ok. 80 tys. osób, z których połowa była przedwojennymi emigrantami. Niestety atak III Rzeszy na Francję zastał polskie formacje w fazie szkolenia oraz przezbierania. W walkach w obronie Francji uczestniczyła jedynie część sił. Zginęło ok. 1,3 tys. polskich żołnierzy, 5 tys. zostało rannych, a 15 tys. dostało się do niewoli niemieckiej.

W okupowanym kraju Polacy przystąpili do budowy cywilnych i wojskowych struktur konspiracyjnych Polskiego Państwa Podziemnego. Jeszcze w czasie działań wojennych powstała Służba Zwycięstwu Polski, z której wythonił się Związek Walki Zbrojnej, przekształcony w 1942 r. w Armię Krajową – jedną z największych organizacji militarnych podziemia w Europie, będącą częścią Polskich Sił Zbrojnych. Ruch oporu w okupowanej Polsce, mimo bezwzględnych represji stosowanych przez obu okupantów – III Rzeszę i Związek Sowietki – cieszył się powszechnym poparciem Polaków. Miał też swój wkład w zwycięstwo aliantów, za sprawą chociażby działalności wywiadowczej (np. zdobycie przez wywiad Armii Krajowej niemieckiej rakiety V-2 i przekazanie jej w ramach operacji „Most III” Brytyjczykom). Polski wywiad wojskowy, notabene, zapisał na swoim koncie znacznie większe osiągnięcie: w 1932 r. grupa polskich kryptologów pod kierunkiem Mariana Rejewskiego, pracując dla Biura Szyfrów Sztabu Głównego Wojska Polskiego złamała kod „Enigmy” – maszyny używanej przez niemieckie

wojsko do szyfrowania depech. Tuż przed wybuchem wojny Polacy podzielili się swoimi odkryciami z brytyjskimi i francuskimi sojusznikami.

Żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie uczestniczyli w najważniejszych działaniach wojennych II wojny światowej, oddając życie „za wolność naszą i waszą”: walczyli w obronie Francji i Norwegii wiosną 1940 r. oraz Wielkiej Brytanii (bitwa o Wielką Brytanię), od 1944 r. wyzwalałi Włochy, Francję, Belgię i Holandię, kończąc swój szlak bojowy w niemieckim Wilhelmshaven.

Pisząc o udziale Polskich Sił Zbrojnych w II wojnie światowej należy wspomnieć także o losie obywateli polskich w Związku Sowieckim. Do lata 1941 r. ZSRS był sojusznikiem III Rzeszy, a sojusz ten przypieczętowała wspólna inwazja na Polskę we wrześniu 1939 r. W 1940 r. na rozkaz najwyższych władz państwowych ZSRS na czele z Józefem Stalinem NKWD wymordowało prawie 22 tys. polskich obywateli: oficerów Wojska Polskiego, policjantów i innych funkcjonariuszy służb państwowych (Zbrodnia Katyńska). Po ataku III Rzeszy na ZSRS, rząd Rzeczypospolitej Polskiej nawiązał 30 lipca 1941 r. stosunki dyplomatyczne z rządem sowieckim (układ Sikorski-Majski) i zawarł umowę wojskową, co umożliwiło utworzenie Armii Polskiej w ZSRS złożonej z obywateli polskich, przebywających w ZSRS. Naczelnym Wódzem gen. Władysław Sikorski mianował jej dowódcą gen. Władysława Andersa. Armia gen. Andersa nie wzięła jednak udziału w walce z Niemcami na froncie wschodnim. W obliczu narastających trudności we współpracy (blokowanie przez stronę sowiecką napływu ochotników i zmniejszenie racji żywnościowych) rząd polski w porozumieniu z rządem brytyjskim podjął decyzję o ewakuacji blisko 75 tys. żołnierzy ze Związku Sowieckiego na Bliski Wschód. Sojusz polsko-sowiecki przetrwał niecałe dwa lata. W kwietniu 1943 r. Stalin zerwał stosunki dyplomatyczne z rządem RP i przystąpił do realizacji planu podporządkowania Polski ZSRS. Latem 1943 r. na terytorium ZSRS została sformowana 1. Polska Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, która stała się załącznikiem 1. Armii „Wojska Polskiego”. Te formacje zbrojne nie były częścią Polskich Sił Zbrojnych, były całkowicie podporządkowane Armii Czerwonej: kadre dowódczą stanowili w większości sowieccy oficerowie lub polscy renegaci (np. Zygmunt Berling – dezerterski dowódca gen. Andersa mianowany przez Stalina dowódcą 1. PDP i nagrodzony za swoją postawę stopniem generalskim).

W 1945 r. w szeregach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie służyło blisko 200 tys. żołnierzy. Ich nadzieje na powrót do wolnej Polski legły w gruzach po konferencji Wielkiej Trójki w Jałcie w lutym 1945 r. Prezydent Stanów Zjednoczonych Franklin D. Roosevelt i premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill ulegając presji Józefa Stalina, zgodzili się na aneksję przez Związek Sowiecki niemal połowy przedwojennego terytorium Polski oraz utworzenie zdominowanego przez komunistów rządu. Łamiąc własne deklaracje zawarte w Karcie Atlantycznej, zachodni sojusznicy zdecydowali o granicach i ustroju politycznym powojennej Polski. Zlekceważono prawo Polaków do suwerenności. Czarę goryczy przepełniła nieobecność przedstawicieli Polskich Sił Zbrojnych na paradzie zwycięstwa w Londynie w 1946 r. „Wyrażam głęboki żal, że żaden z oddziałów polskich, które walczyły u naszego boku w tylu bitwach i które przelały swoją krew dla wspólnej sprawy, nie zostały dopuszczone do udziału w Paradzie Zwycięstwa. Będziemy w tym dniu myśleli o tym wojsku. Nigdy nie zapomnimy o ich dzielności, ani o ich bojowych wyczynach, które związane są z naszą własną stawą pod Tobrukiem, Cassino i Arnhem” – napisał były premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill.

Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi od wielu lat w swojej działalności edukacyjnej zajmuje się historią Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz losami Polaków uratowanych ze Związku Sowieckiego przez gen. Władysława Andersa. Gra edukacyjna „First to Fight. Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945” powstała w celu upamiętnienia najważniejszych bitew, postaci oraz jednostek Wojska Polskiego, co jest pomocne przy poznawaniu historii II wojny światowej. Dodatkowo, aby wzmocnić rolę dydaktyczną, połączono grę z mapą, uzyskując spójny obraz omawianych wydarzeń oraz miejsc, tak ważny dla samego procesu nauczania.

Elementy gry:

- 36 kart gry
- 12 kart wiedzy
- mapa „POLSKIE SIŁY ZBROJNE NA ZACHODZIE PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ”
- broszura z historycznym komentarzem

Wiek graczy: 12+

Liczba graczy: 3-6

Czas gry: 20-30 min

Instrukcja:

36 kart gry tasujemy i rozdajemy graczom, a 12 kart wiedzy rozkładamy na stole (w wariantcie „dla początkujących” karty te pozostają odkryte, w wariantcie „dla zaawansowanych” – zakryte). W warunkach szkolnych na ławce rozkładamy również mapę „Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie podczas II wojny światowej”. Zadaniem gracza jest skompletowanie jak największej liczby zestawów składających się z trzech kart gry wyróżnionych taką samą ramką (np. gen. Władysław Anders, 2. Korpus Polski i bitwa o Monte Cassino).

Przed rozpoczęciem partii gracze zapoznają się z wylosowanymi kartami. Jeśli już na tym etapie mają w ręce kompletne zestawy, odkładają je na bok. Grę rozpoczyna jej najmłodszy uczestnik.

W swojej turze gracz prosi innego, wybranego przez siebie gracza o żadaną kartę. Jeśli poproszony taką kartę posiada, musi ją oddać proszącemu, który wykonuje kolejny ruch (prośbę o kartę). Jeśli poproszony takiej karty nie ma, ruch przechodzi na gracza siedzącego po lewej stronie proszącego.

Jeśli gracz nie wie, jakiej karty szukać, może skorzystać z kart wiedzy. W wariantcie „dla początkujących” spogląda na odkrytą kartę wiedzy przed wykonaniem ruchu (prośby o kartę). W wariantcie „dla zaawansowanych” – zamiast wykonywać ruch – odkrywa kartę wiedzy w wybranym przez siebie kolorze, czyta głośno jej zawartość, po czym znów zakrywa, a ruch (prośbę o kartę) wykonuje kolejny gracz.

Po skompletowaniu zestawu trzech kart gracz informuje o tym fakcie przeciwników, a kompletny zestaw odkłada obok siebie.

Gracz, któremu w ręce nie pozostała już ani jedna karta, nie kończy rozgrywki. Uważnie obserwuje przeciwników, a gdy nadejdzie jego ruch, może prosić o karty tak jak dotychczas.

Gra kończy się w momencie, gdy wszystkie zestawy kart zostały skompletowane. Kto na końcu rozgrywki ma ich najwięcej – wygrywa.

Przykład nr 1: Mam w swojej talii kartę z **gen. Władysławem Andersem**. By skompletować zestaw, potrzebuję więc kart **2. Korpusu Polskiego** i **bitwę o Monte Cassino**. Gdy nadchodzi mój ruch, mówię: Jacku, proszę, daj mi kartę z **bitwą o Monte Cassino**. Jeśli Jacek ma taką kartę, musi mi ją wydać, a ja mogę poprosić kogoś o kolejną kartę. Jeśli nie, ruch przechodzi na gracza siedzącego po mojej lewej stronie.

Przykład nr 2: Mam w swojej talii kartę z **gen. Władysławem Andersem**. Jacek, który wykonywał swój ruch przed chwilą, poprosił Anię o kartę **bitwy o Monte Cassino**, lecz takiej nie uzyskał. Oznacza to, że nie ma on w swojej talii ani **bitwy o Monte Cassino** (bo jej szuka), ani **gen. Władysława Andersa** (bo tę mam ja). Skoro jednak interesował się tym zestawem, musi mieć kartę **2. Korpusu Polskiego**! Gdy nadchodzi moja kolej, proszę więc: Jacku, wydaj mi kartę **2. Korpusu Polskiego**. Muszę zlokalizować jeszcze tylko **bitwę o Monte Cassino** (a wiem, że nie ma jej Ania) i skompletuję cały zestaw!

Przykład nr 3: Mam w swojej talii kartę z **gen. Władysławem Andersem**, ale zapomniałem, czym się wstawił podczas II wojny światowej, więc nie wiem, o co poprosić innych graczy. W wariantcie „dla zaawansowanych”, gdy nadchodzi mój ruch, nie żądam kart od przeciwników, lecz korzystam z karty wiedzy w takim samym kolorze ramki, jak ma karta z **gen. Władysławem Andersem**, i czytam ją uważnie. Teraz już zapamiętam, że aby skompletować ten zestaw, muszę szukać kart **2. Korpusu Polskiego** i **bitwy o Monte Cassino**! Niestety, moi przeciwnicy mogli zauważyć, że interesuję się tym akurat zestawem, co zwiększa ich szanse na końcowy sukces.

Wykorzystanie mapy: w warunkach szkolnych, po zakończeniu rozgrywki gracze po kolei wskazują na mapie miejsca, których dotyczą skompletowane przez nich zestawy, informując pozostałych grających, jaki zestaw zebrali i czemu wiąże się on właśnie z tym miejscem.

Zatopienie przez okręt podwodny ORP „Orzeł” niemieckiego transportowca MS „Rio de Janeiro” (1940)

W przeddzień inwazji III Rzeszy na Norwegię Polski okręt podwodny ORP „Orzeł” podczas patrolu na Morzu Północnym 8 kwietnia 1940 r. zatopił niemiecki statek „Rio de Janeiro”, płynący w kierunku norweskiego wybrzeża. „Rio de Janeiro” transportował sprzęt wojskowy i żołnierzy niemieckich, którzy mieli wziąć udział w inwazji na Norwegię.

Uroczyste wypłynięcie okrętu podwodnego ORP „Orzeł”, po zwodowaniu w Holandii, do portu w Gdyni 10 lutego 1939 r. (WC).

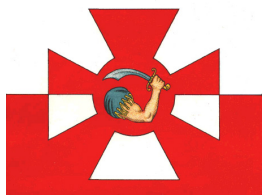

Kpt. Jan Grudziński (1907–1940)

dowódca okrętu podwodnego ORP „Orzeł”. W Polskiej Marynarce Wojennej służył od 1928 r., m.in. jako dowódca torpedowca ORP „Kujawiak” i zastępca dowódcy okrętu podwodnego ORP „Sęp” i ORP „Orzeł”. Dowództwo nad „Orłem” przejął od komandora Henryka Kłoczowskiego w Tallinie. Był jednym z inicjatorów udanej ucieczki „Orła” z Tallina, gdzie został internowany przez władze estońskie. Kpt. Grudziński zginął wraz z załogą w czasie rejsu ORP „Orzeł” w czerwcu 1940 r. (WC).

Okręt podwodny ORP „Orzeł”

był jednym z pięciu okrętów podwodnych Polskiej Marynarki Wojennej. Wszedł do służby w 1939 r. Zastąpił brawurową ucieczką z portu w Tallinie w nocy z 17 na 18 września 1939 r., gdzie został bezprawnie internowany przez władze estońskie. Okręt przedarł się przez cieśniny duńskie i 14 października 1939 r. doплыł do Wielkiej Brytanii. ORP „Orzeł” zginął w niewyjaśnionych okolicznościach w czerwcu 1940 r.

Proporzec Polskiej Marynarki Wojennej był podnoszony na okrętach w czasie uroczystości oraz podczas przebywania na obcych wodach terytorialnych (w czasie II wojny światowej był stale na maszcie). Pośrodku biało-czerwonego krzyża kawalerskiego zaczerpniętego z proporców polskiej husarii widnieje ramię uzbrojone w tasak abordażowy. (IPN)

Bitwa o Narwik (1940)

9 kwietnia 1940 r. wojska niemieckie zaatakowały Danię i Norwegię. Zajęcie tych dwóch państw dawało Niemcom kontrolę nad ważnymi strategicznie Cieśninami Duńskimi i portami norweskimi, przez które neutralna Szwecja dostarczała Niemcom rudę żelaza i które mogły posłużyć jako bazy dla niemieckich łodzi podwodnych. Alianci wysłali na pomoc Norwegii siły ekspedycyjne, w składzie których znalazła się Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich dowodzona przez gen. Zygmunta Bohusza-Szyszkę. Polacy wzięli udział w bitwie o Narwik, zdobytym przez wojska sprzymierzonych 28 maja 1940 r. Było to pierwsze zwycięstwo polskich żołnierzy od zakończenia kampanii polskiej 1939 r. Niestety, w czerwcu 1940 r. alianci musieli ewakuować się z Norwegii, aby powstrzymać niemiecką ofensywę we Francji.

Żołnierze Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich na stanowisku bojowym – Narwik, maj 1940 r. (WC).

Gen. Zygmunt Bohusz-Szyszko (1893–1982)

dowódca Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich. W wojnie polsko-bolszewickiej (1919–1920) dowodził 2. Kowieńskim Pułkiem Strzelców. W okresie międzywojennym był m.in. zastępcą dowódcy Korpusu Ochrony Pogranicza. W kampanii polskiej 1939 r. dowodził 16. Pomorską Dywizją Piechoty, która walczyła m.in. w bitwie nad Bzurą. W Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie był m.in. dowódcą 5. Kresowej Dywizji Piechoty i zastępcą dowódcy 2. Korpusu Polskiego. Po wojnie pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii (NAC).

Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich

została sformowana we Francji na początku 1940 r. Miała być wysłana w ramach francuskiego Korpusu Ekspedycyjnego na pomoc Finlandii, zaatakowanej przez ZSRS (Wojna Zimowa). Ostatecznie polscy żołnierze weszli do walki przeciwko Niemcom i wyróżnili się w bitwie o Narwik. Po ewakuacji z Narwiku SBSP wzięła udział w ostatnich walkach w Bretanii na terytorium Francji, ulegając niemieckiej przewadze.

Odnazka pamiątkowa Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich ustanowiona na rozkaz Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego w styczniu 1941 r. Otrzymali ją wszyscy żołnierze tej jednostki (WC).

Bitwa pod Lagarde (1940)

10 maja 1940 r. III Rzesza zaatakowała Belgię, Holandię, Luksemburg i Francję. W walce z Niemcami wzięły udział także jednostki odtworzonego we Francji po klęsce wrześniowej 1939 r. Wojska Polskiego. 17-18 czerwca 1940 r. 1 Dywizja Grenadierów w składzie francuskiego XX Korpusu Armijnego wzięła udział w bitwie pod Lagarde. Polacy bronili linii kanału Marna-Ren w Lotaryngii, ponosząc duże straty (poległo ok. 900 żołnierzy, 2800 zostało rannych).

Defilada żołnierzy 1. Dywizji Grenadierów podczas obchodów święta 3 Maja – Francja, 3 maja 1940 r. (NAC).

Gen. dyw. Bronisław Duch (1896–1980)

dowódca 1 Dywizji Grenadierów. W I wojnie światowej służył w II Brygadzie Legionów Polskich. W wojnie polsko-bolszewickiej dowodził batalionem. W kampanii polskiej 1939 r. służył w 39 Dywizji Piechoty. Po klęsce wrześniowej wstąpił do odtworzonego we Francji Wojska Polskiego. W 1943 r. objął dowództwo nad 3 Dywizją Strzelców Karpackich, będącą częścią 2. Korpusu Polskiego. Dywizja wzięła udział w bitwie o Monte Cassino. Po wojnie gen. Duch pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii. W 1981 r. urna z prochami gen. Ducha została złożona na polskim cmentarzu wojennym pod Monte Cassino (WC).

1 Dywizja Grenadierów

została sformowana jako pierwsza jednostka odtworzonego we Francji Wojska Polskiego w listopadzie 1939 r. w Coëtquidan. Służyli w niej rekruci wywodzący się z francuskiej Polonii oraz żołnierze Wojska Polskiego, którym udało się wydostać z okupowanej Polski lub uciec z obozów internowania na Węgrzech i Rumunii. Jej pierwszym dowódcą był płk Stanisław Maczek. Po bitwie pod Lagarde 21 czerwca 1940 r. jej dowódca

gen. Bronisław Duch rozwiązał dywizję i rozkazał żołnierzom przebijanie się na południe Francji lub do Szwajcarii.

Odznaka pamiątkowa 1. Dywizji Grenadierów zatwierdzona 2 lipca 1943 r. przez Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego. Stylizowany orzeł wspiera się na tarczy, na której znajduje się krzyż lotaryński, używany jako symbol Francji Walczącej (WC).

Bitwa o Wielką Brytanię (1940)

Po pokonaniu Francji, Adolf Hitler wydał rozkaz opracowania planów inwazji na Wyspy Brytyjskie. Wstępem do tej operacji militarnej było zniszczenie brytyjskiego lotnictwa i floty przez niemieckie siły powietrzne – Luftwaffe. W bitwie o Wielką Brytanię (10 lipca – 31 października 1940 r.) wzięli udział również polscy piloci, którzy walczyli w dywizjonach brytyjskich i polskich. W lipcu i sierpniu 1940 r. sformowano dwa dywizjony myśliwskie złożone z Polaków: 302. i 303. Wysoką wartością bojową wykazał się zwłaszcza 303. Dywizjon Myśliwski Warszawski im. Tadeusza Kościuszki.

Piloci z 303. Dywizjonu Myśliwskiego im. Tadeusza Kościuszki przed samolotem Hawker Hurricane w bazie lotniczej w Northolt (Wielka Brytania) – 24 października 1940 r. (Stanley Devon/IWM).

Mjr Zdzisław Krasnodębski (1904–1980)

pierwszy dowódca 303. Dywizjonu Myśliwskiego Warszawskiego im. Tadeusza Kościuszki. 6 września 1940 r. doznał rozległych poparzeń, gdy jego samolot został zestrzelony w czasie jednej z potyczek, co uniemożliwiło mu dalszy udział w walkach. W lipcu 1941 r. jako członek Polskiej Misji Wojskowej, wyjechał do Ameryki Północnej prowadzić rekrutację do Polskich Sił Zbrojnych wśród Polonii amerykańskiej i kanadyjskiej. W 1943 r. mianowano go komendantem polskiego personelu bazy Królewskich Sił Powietrznych (Royal Air Force – RAF) w Heston i dowódcą 131. Polowego Portu Lotniczego w Northolt. Po wojnie pozostał na emigracji, mieszkał w Związku Południowej Afryki i w Kanadzie (WC).

303. Dywizjon Myśliwski Warszawski im. Tadeusza Kościuszki, którego pierwszym dowódcą był mjr Zdzisław Krasnodębski, nawiązywał do tradycji bojowych 111. Eskadry broniącej Warszawy we wrześniu 1939 r. Dywizjon 303 znalazł się wśród pięciu najlepszych dywizjonów RAF biorących udział w bitwie o Wielką Brytanię pod względem liczby zestrzelonych samolotów wroga.

Odnaka 303. Dywizjonu Myśliwskiego Warszawskiego nawiązuje do odznaki 7. Eskadry Lotniczej zaprojektowanej w 1919 r. przez por. Elliota Chessa – jednego z amerykańskich pilotów, którzy walczyli ochotniczo w wojnie polsko-bolszewickiej (IPN).

Polscy piloci bombardują Berlin (1941)

W Królewskich Siłach Powietrznych (Royal Air Force – RAF) walczyły cztery polskie dywizjony bombowe. Polscy piloci, startując z brytyjskich lotnisk, osłaniali konwoje morskie, bombardowali niemieckie zakłady przemysłowe, obiekty wojskowe i miasta oraz wspierali działania alianckich wojsk. W nocy z 23 na 24 marca 1941 r. cztery załogi z 300. Dywizjonu Bombowego im. Ziemi Mazowieckiej pod dowództwem ppłk. Wacława

Makowskiego wzięły udział w alianckim bombardowaniu stolicy III Rzeszy. W czasie pierwszego polskiego nalotu na Berlin Polacy mieli okazję wziąć odwet za atak na Warszawę w 1939 r. przez niemieckie siły powietrzne – Luftwaffe.

Samoloty Vickers Wellington z 300. Dywizjonu Bombowego im. Ziemi Mazowieckiej w bazie lotniczej w Hemswell (Wielka Brytania) – 17 kwietnia 1943 r. (Walter Bellamy/IWM).

Ppłk Wacław Makowski (1897–1986)

pierwszy dowódca 300. Dywizjonu Bombowego im. Ziemi Mazowieckiej (1 lipca 1940 r. – 18 lipca 1941 r.). Przed wojną służył w lotnictwie wojskowym. W latach 1931–1939 był dyrektorem Polskich Linii Lotniczych LOT. W 1944 r. został dowódcą Polskiej Bazy Lotnictwa Transportowego w Chedburg w Wielkiej Brytanii. Po wojnie pozostał na emigracji w Stanach Zjednoczonych (WC).

300. Dywizjon Bombowy im. Ziemi Mazowieckiej

został sformowany w Wielkiej Brytanii w lipcu 1940 r. Swoje pierwsze zadanie bojowe polscy piloci wykonali 14 września 1940 r., biorąc udział w bombardowaniu niemieckich barek inwazyjnych we francuskim porcie Boulogne. Ostatni nalot załogi dywizjonu przeprowadziły 25 kwietnia 1945 r. – celem była kwatery Adolfa Hitlera w Berchtesgaden w Bawarii.

Odznaka 300. Dywizjonu Bombowego im. Ziemi Mazowieckiej. Na tarczy herbowej znajduje się polski orzeł i brytyjski lew, a nad nią trzy litery „C” będące zapisem liczby „300” w systemie rzymskim (WC).

Ostona arktycznych konwojów do Murmańska (1941–1944)

Po ataku III Rzeszy na ZSRS w czerwcu 1941 r. Stany Zjednoczone zaczęły dostarczać pomoc militarną i żywnościową sowieckiemu sojusznikowi (w ramach umowy Lend-Lease Act). Najkrótsza i jednocześnie najniebezpieczniejsza droga do sowieckich portów wiodła przez Morze Barentsa. W ostonie konwojów arktycznych, nękanymi atakami niemieckiej marynarki wojennej – Kriegsmarine, pływały także polskie okręty. Jednym z nich była łódź podwodna ORP „Jastrząb”, dowodzona przez kpt. Bolesława Romanowskiego, która 2 maja 1942 r. podczas ostony konwoju PQ-15 do Murmańska została pomyłkowo ostrzelana przez alianckie okręty. Zginęło pięciu marynarzy, a kpt. Romanowski został ranny. Z powodu poważnych uszkodzeń okręt nie mógł kontynuować misji i został zatopiony.

Przekazanie okrętu podwodnego ORP „Jastrząb” polskiej załodze w amerykańskiej bazie w New London (USA) – 4 listopada 1941 r. (WC).

Kpt. Bolesław Romanowski (1910–1968)

dowódca okrętu podwodnego ORP „Jastrząb”. W czasie II wojny światowej dowodził także dwiema innymi łodziami podwodnymi: ORP „Sokół” i ORP „Dzik”, zwanymi przez aliantów „straszными bliźniakami”, ze względu na ich wysoką skuteczność w zwalczaniu okrętów wroga na Morzu Śródziemnym. Po wojnie powrócił do Polski i wstąpił do służby w Marynarce Wojennej. W 1950 r. został zwolniony i aresztowany w ramach represji stalinowskich wymierzonych w żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Przywrócono do służby po 1956 r. był m.in. pierwszym kapitanem należącego do Związku Harcerstwa Polskiego szkolnego żaglowca „Zawisza Czarny” (MMW).

Okręt podwodny ORP „Jastrząb”

został zwodowany w 1922 r. jako „S-25” dla amerykańskiej marynarki wojennej. W służbie US Navy pozostał do 1941 r., kiedy przekazano go Brytyjczykom, którzy wydzierżawili go polskiej Marynarce Wojennej. ORP „Jastrząb” był jedynym polskim okrętem podwodnym, który przepłynął Atlantyk z zachodu na wschód.

**Bandera Polskiej Marynarki
Wojennej używana w latach 1927–1945 (WC).**

Obrona Tobruku (1941)

Jednym z teatrów działań wojennych była Afryka Północna, gdzie alianci walczyli z wojskami włoskimi i niemieckimi. Najgroźniejszym przeciwnikiem aliantów był wysłany przez Adolfa Hitlera na pomoc wojskom włoskim Deutsche Afrika Korps pod dowództwem gen. Erwina Rommla. Jednym z najważniejszych strategicznie punktów była libijska twierdza w Tobruku. W bitwie o Tobruk wzięła udział Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich dowodzona przez gen. Stanisława Kopańskiego. Polacy bronili twierdzy wspólnie z żołnierzami australijskimi, brytyjskimi i czechosłowackimi (22 sierpnia – 10 grudnia 1941 r.).

Żołnierze Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w Tobruku – 1941 r. (AWM).

Gen. Stanisław Kopański (1895–1976)

dowódca Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. We wrześniu 1942 r. objął dowództwo 3. Dywizji Strzelców Karpackich, która weszła w skład 2. Korpusu Polskiego. W latach 1943–1947 był szefem Sztabu Naczelnego Wodza. Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii (MWP).

Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich

SBSK sformowano w znajdującej się pod francuską kontrolą Syrii w kwietniu 1940 r. Po kapitulacji Francji na rozkaz Naczelnego Wodza jednostka przedostała się do Palestyny, by kontynuować walkę u boku Brytyjczyków. Następnie została przesunięta do Egiptu. Po wycofaniu z Tobruku, uczestniczyła w bitwie pod El-Ghazala. Rozformowanie brygady nastąpiło w maju 1943 r. Na jej bazie utworzono 3. Dywizję Strzelców Karpackich, która w składzie 2. Korpusu Polskiego wzięła udział w bitwie o Monte Cassino.

Odznaka 3. Dywizji Strzelców Karpackich. Na tle biało-czerwonej flagi widoczny świerk, drzewo powszechnie występujące w Karpatach (IPN).

Kampania w Afryce Północnej (1943)

W walkach aliantów z wojskami państw Osi w Afryce Północnej wzięli udział polscy piloci. Zadaniem Polskiego Zespołu Myśliwskiego pod dowództwem kpt. Stanisława Skalskiego było osłanianie alianckich wojsk przed atakami samolotów wroga. Pierwszy sukces Polacy odnieśli 28 marca 1943 r., kiedy kpt. Stanisław Skalski i por. Eugeniusz Horbaczewski zestrzelili dwa niemieckie samoloty Ju-88. Do 13 maja 1943 r., czyli zakończenia walk w Afryce Północnej polscy piloci zestrzelili 25 samolotów wroga.

**Samolot Spitfire EN315 ZX-6 dowódcy
Polskiego Zespołu Myśliwskiego
kpt. Stanisława Skalskiego (WC).**

Kpt. Stanisław Skalski (1915–2004)

dowódca Polskiego Zespołu Myśliwskiego, as lotnictwa myśliwskiego (przypisano mu zestrzelenie 18 samolotów nieprzyjaciela). W kampanii polskiej 1939 r. walczył jako pilot 142. Eskadry Myśliwskiej. W Bitwie o Anglię uczestniczył w składzie brytyjskiego 501. dywizjonu myśliwskiego. Następnie dowodził m. in. eskadrami myśliwskimi w dywizjonie 306. i 316. W 1947 r. powrócił do Polski, gdzie, jak wielu żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, był represjonowany przez władze komunistyczne. W 1950 r. został skazany za rzekome szpiegostwo na karę śmierci (zamienioną decyzją prezydenta Bolesław Bieruta na dożywocie). Wyszedł na wolność w 1956 r. i powrócił do służby w wojsku (WC).

Polski Zespół Myśliwski (Polish Fighting Team)

został sformowany przez Brytyjczyków w 1943 r. Eskadrę wyposażono w brytyjskie myśliwce Spitfire. Do służby w tej elitarniej jednostce wybrano 16 najlepszych polskich pilotów. Jej dowódcą został kpt. Stanisław Skalski. Zadaniem eskadry była osłona alianckich bombowców w czasie kampanii w Afryce Północnej. Z powodu brawurowych wyczynów pilotów eskadrę nazwano „Cyrkiem Skalskiego”. Zespół został rozwiązany w lipcu 1943 r.

Symbol Polskiego Zespołu Myśliwskiego (WC).

Bitwa o Monte Cassino (1944)

Bitwa o Monte Cassino była największą i najkrwawszą bitwą stoczoną przez aliantów na froncie zachodnim. Broniony wiele miesięcy przez Niemców masyw we włoskich Górach Apenińskich (Linia Gustawa) zdobyli 18 maja 1944 r. polscy żołnierze 2. Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Alianci

nie mogli kontynuować marszu na Rzym, jednak zwycięstwo zostało okupione dużymi stratami. W walkach trwających pięć miesięcy poległo, zostało rannych lub zaginęło 100 tys. żołnierzy.

**Żołnierze 2. Korpusu Polskiego
w czasie ataku na Monte Cassino –
12–18 maja 1944 r. (NAC).**

Gen. Władysław Anders (1892–1970)

w kampanii polskiej 1939 r. dowodził Nowogródzką Brygadą Kawalerii. Do 1941 r. był więziony w ZSRS. Po podpisaniu układu Sikorski-Majski 30 lipca 1941 r. został mianowany przez Naczelnego Wodza dowódcą Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS. Stanął na czele Armii Polskiej na Wschodzie, a następnie 2. Korpusu Polskiego. Po wojnie pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii, sprawując różne funkcje w strukturach politycznych polskiego uchodźstwa. Został pochowany zgodnie z własną wolą na Polskim Cmentarzu Wojennym u podnóża Monte Cassino (NAC).

2. Korpus Polski

był formacją Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, powstałą z przekształcenia Armii Polskiej sformowanej w 1941 r. w Związku Sowieckim, którą ewakuowano rok później na Bliski Wschód. Służyli w niej Polacy uwolnieni z sowieckich obozów jenieckich i obozów pracy. W grudniu 1943 r. 2. KP został przerzucony do Włoch. Polscy żołnierze po zdobyciu Monte Cassino wzięli udział w walkach o Loreto i Ankone. Swoją szlak bojowy zakończyli w kwietniu 1945 r. zdobyciem Bolonii.

Oznaka 2. Korpusu Polskiego w formie czerwonej tarczy z symbolem syrenki warszawskiej, była noszona na lewym rękawie munduru (IPN).

Zrzuty lotnicze z pomocą dla Powstania Warszawskiego (1944)

Aliancka pomoc dla walczącej Warszawy docierała drogą lotniczą z włoskiej bazy Campo Casale w Brindisi. Loty do Warszawy należały do najniebezpieczniejszych – licząca 1400 km trasa przebiegała nad terytoriami państw okupowanych przez III Rzeszę, samoloty pokonywały ją bez ostony myśliwskiej, a podczas zrzutów musiały obniżać pułap lotu do wysokości 150-200 m, aby zwiększyć szanse na dotarcie zasobnika do wyznaczonego celu. W lotach z pomocą dla Powstania Warszawskiego uczestniczyły, oprócz polskich, załogi brytyjskie, południowoafrykańskie i w końcowej fazie walk amerykańskie. Z ponad 1800 zasobników, do rąk powstańców trafiło ok. 460.

Samolot Consolidated B-24 Liberator z polskiej 1586. Eskadry Specjalnego Przeznaczenia, pilotowany przez 29-letniego warszawiaka kpt. Zbigniewa Szostaka (na zdjęciu drugi z prawej). W

swój ostatni lot maszyna wyruszyła 14 VIII 1944 r. z lotniska nieopodal Brindisi. Cała siedmioosobowa załoga zginęła w okolicach Bochni, gdy po dokonaniu zrzutu wracała do Włoch (IWM).

Mjr dypl. Jan Jaźwiński (1905–1985)

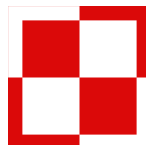
dowódca lotniczej Bazy Przerzutowej w Brindisi. Walczył jako ochotnik w wojnie polsko-bolszewickiej w obronie Warszawy w 1920 r. Był zawodowym oficerem Wojska Polskiego, służył w wywiadzie wojskowym. Po klęsce wrześniowej 1939 r. zgłosił się do odtworzonego we Francji Wojska Polskiego. Po dymisji ze stanowiska dowódcy Bazy Przerzutowej w Brindisi, we wrześniu 1944 r. został przeniesiony do 2. Korpusu Polskiego. Po wojnie pozostał na emigracji, mieszkał w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych (PINWk).

1586. Eskadra Specjalnego Przeznaczenia

1586. Eskadra Specjalnego Przeznaczenia powstała w październiku 1943 r. z załóg, które służyły wcześniej w 301. Dywizjonie Bombowym im. Ziemi Pomorskiej i polskiej Eskadrze "C" przy 138. Dywizjonie Specjalnym RAF. Jej zadaniem było dostarczanie sprzętu i ludzi do okupowanych przez Niemców krajów. W listopadzie 1944 r. po uzupełnieniu strat Eskadrę włączono ponownie w skład 301. Dywizjonu Bombowego im. Ziemi Pomorskiej, nadając mu dodatkową nazwę „Obróńców Warszawy”. Od 4 sierpnia do 14 września 1944 r. wykonano 97 lotów nad Warszawę. Poległo 112 lotników, utracono 16 maszyn.

Znak rozpoznawczy polskiego lotnictwa wojskowego ustanowiony w 1918 r., tzw. szachownica. Umieszczano ją na stateczniku pionowym oraz na skrzydłach samolotu, natomiast w czasie II wojny światowej znajdowała się na kadłubie samolotów (IPN).

Bitwa pod Falaise (1944)

Po wylądowaniu w Normandii w czerwcu 1944 r. (operacja „Overlord”), alianci posuwali się w kierunku Paryża, napotykając na silny opór wojsk niemieckich. W zaciętych walkach w północnej Francji wzięła udział 1. Dywizja Pancerna dowodzona przez gen. Stanisława Maczka. Polska jednostka, walcząc u boku

Kanadyjczyków, otrzymała zadanie zamknięcia okrążenia, w którym znalazły się niemieckie armie pod Falaise (tzw. kocioł Falaise). Atakowani zaciekle przez wroga żołnierze gen. Maczka utrzymali swoje pozycje do czasu przybycia z odsieczą wojsk alianckich.

**Polski żołnierz w wyzwolonej przez
1. Dywizję Pancerną Bredzie (Holandia) –
30 października 1944 r. (IWM).**

Gen. Stanisław Maczek (1892–1994)

dowódca 1. Dywizji Pancernej w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. W kampanii polskiej 1939 r. dowodził 10. Brygadą Kawalerii – pierwszą jednostką pancerną w Wojsku Polskim. W 1940 r. został dowódcą odtworzonej we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii 10. Brygady Kawalerii Pancernej, przekształconej w 1942 r. w 1. Dywizję Pancerną, która była częścią 1. Korpusu Polskiego. Po wojnie pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii. Na wniosek mieszkańców Bredy otrzymał honorowe obywatelstwo Holandii. Został pochowany zgodnie z własną wolą na Polskim Honorowym Cmentarzu Wojskowym w Bredzie (NAC).

1. Dywizja Pancerna

została sformowana w Wielkiej Brytanii w 1942 r. Do działań bojowych weszła w sierpniu 1944 r. w składzie 1. Armii Kanadyjskiej. Po bitwie pod Falaise żołnierze gen. Stanisława Maczka wyzwolili m.in. belgijskie miasta Ypres i Gandawę oraz holenderskie miasto Bredę. W maju 1945 r. przyjęli kapitulację wojsk niemieckich w bazie marynarki wojennej Kriegsmarine w Wilhelmshaven. Przez dwa kolejne lata 1. DP wchodziła w skład alianckich sił okupacyjnych w Niemczech.

**Oznaka 1. Dywizji Pancernej była umieszczana na pojazdach
i noszona na lewym rękawie munduru (IPN).**

Bitwa pod Arnhem (1944)

Operacja „Market Garden” była jedną z największych operacji powietrznodesantowych II wojny światowej. Jej celem było otwarcie drogi do Zagłębia Ruhry przez opanowanie mostów na Renie w Holandii. Wzięli w niej udział żołnierze 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej. Polscy wojskowi pod dowództwem gen. Stanisława Sosabowskiego walczyli pod Arnhem (21–26 września 1944 r.) u boku Brytyjczyków z 1. Dywizji Powietrznodesantowej, ponosząc duże straty (brygada walcząc w rejonie Driel i Grave straciła blisko 25 proc. żołnierzy). Operacja „Market Garden” m.in. z powodu błędów w dowodzeniu zakończyła się klęską aliantów.

Wręczenie 1. Samodzielnej Brygadzii Spadochronowej sztandaru ofiarowanego przez mieszkańców Warszawy, baza w Cupar (Wielka Brytania) – 15 czerwca 1944 r. (NAC).

Gen. Stanisław Sosabowski (1892–1967)

twórca i dowódca 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej (na zdjęciu jeszcze w stopniu pułkownika). W kampanii polskiej 1939 r. walczył w obronie Warszawy. Po ucieczce z niewoli niemieckiej przedostał się na Zachód. To z jego inicjatywy utworzono pierwszą polską jednostkę powietrznodesantową. Został odwołany ze stanowiska dowódcy 1. SBS na żądanie Brytyjczyków, którzy obarczyli go niesłusznie winą za niepowodzenia pod Arnhem. Po wojnie pozostał na emigracji w Wielkiej Brytanii. W 2006 r. został odznaczony pośmiertnie przez królową Niderlandów Beatrycze Medalem Brązowego Lwa, który Holendrzy nadają za bohaterskie czyny w walce (NAC).

1. Samodzielna Brygada Spadochronowa

została sformowana w Wielkiej Brytanii jesienią 1941 r. Była pierwszą polską jednostką powietrznodesantową. W czerwcu 1944 r. po lądowaniu aliantów w Normandii 1. SBS została podporządkowana brytyjskiemu dowództwu. Po wybuchu Powstania Warszawskiego gen. Stanisław Sosabowski bezskutecznie zabiegał o zgodę na wysłanie brygady na pomoc Powstaniu Warszawskiemu. Po bitwie pod Arnhem polscy spadochroniarze nie brali już udziału w większych bitwach i w październiku 1944 r. zostali przerzuceni do Wielkiej Brytanii. Po zakończeniu działań wojennych weszli w skład brytyjskich wojsk okupacyjnych na terytorium Niemiec.

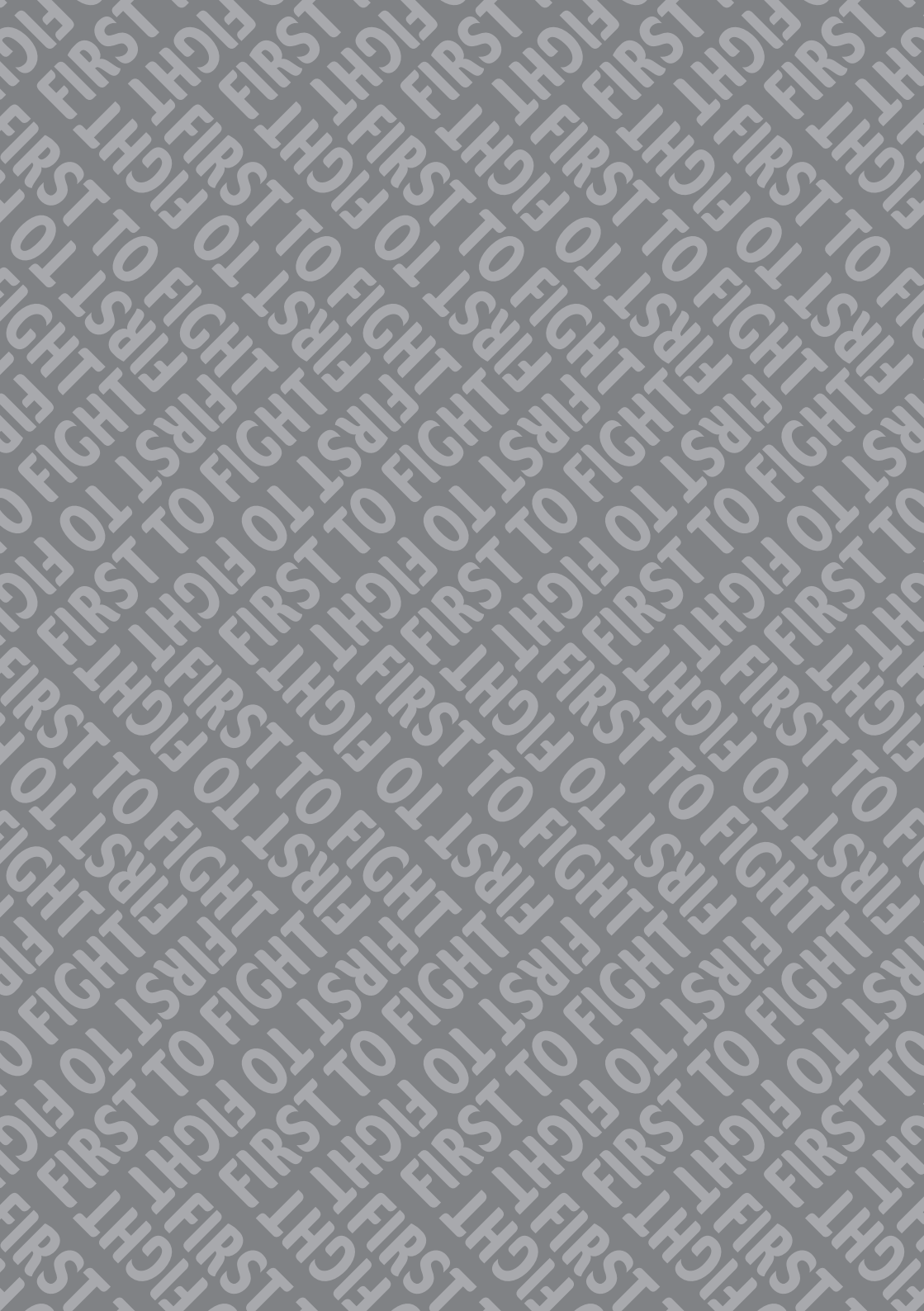
Oznaka 1. Samodzielnej Brygadzii Spadochronowej noszona na kołnierzu munduru (IPN).

„[Polscy] żołnierze byli dziwnymi żołnierzami, czystymi, bystrymi, pachnącymi perfumami. Palili papierosy w długich cygarnicach i zadali sobie trud perfekcyjnego opanowania włoskiego. [...] Mimo wyraźnej łagodności Polacy byli zuchwali i odważni”.

Richard Eke, brytyjski saper

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Oddział w Łodzi